

Воінскія пахаванні як культурная каштоўнасць: да пытання неабходнасці іх двайнога ўліку

УДК 94(476):355.48(476)

Дзяніс ЮРЧАК,
кандыдат гістарычных
наук, дацэнт

Дзяніс ЮРЧАК. Воінскія пахаванні як культурная каштоўнасць: да пытання неабходнасці іх двайнога ўліку. У артыкуле разглядаецца пытанне ўліку ваенных пахаванняў як культурных каштоўнасцей, акцэнтуюцца ўвага на наяўнасці двайнога ўліку, які склаўся яшчэ ў савецкі час. Робіцца выснова, што існуючую сістэму ўліку неабходна змяніць шляхам выключэння большасці воінскіх пахаванняў з Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей.

Ключавыя словы: культурныя каштоўнасці, воінскія пахаванні, дзяржаўны ўлік, увекавечанне, культурная спадчына.

Dzianis YURCHAK. Military cemeteries as a cultural value and the problem of double-entry record keeping. The article examines the practice of keeping records of military burial sites as cultural values and draws attention to the problem of double-entry record keeping which has its roots in the Soviet Union times. The author suggests amending the existing record keeping system and excluding most of the military graves from the State List of Historical and Cultural Values.

Keywords: cultural values, military burial sites, state records keeping, perpetuation, cultural heritage.

Для нашага народа апошня вайна была самым цяжкім выпрабаваннем у гісторыі. Акрамя матэрыяльных і людскіх страт, стаяла пытанне пра само існаванне нацыі і дзяржавы. Але беларусы разам з іншымі народамі Савецкага Саюза гераічна перажылі ваеннае ліхалецце. І наш святы абавязак захаваць памяць пра гэтую трагічную і гераічную старонку гісторыі народа і дзяржавы.

У савецкія часы былі ўзведзены знакавыя для ўсяго СССР мемарыяльныя комплексы, а таксама тысячы помнікаў і абеліскаў, якія ўсталёўваліся на асоб-

ных і брацкіх магілах, воінскіх могілках, месцах масавага пахавання цывільнага насельніцтва (ахвяр вайны). Гэта датычыцца і Беларусі, дзе ў кожным раёне можна знайсці дзясяткі і сотні воінскіх пахаванняў.

Нягледзячы на вялікую ўвагу з боку дзяржавы да пытання ўвекавечання памяці воінаў-вызваліцеляў, партызан, падпольшчыкаў і мірных жыхароў, на наш погляд, існуе неабходнасць удаканалення заканадаўства ў гэтай галіне. Што выклікана ў першую чаргу нестыкоўкамі ў нарматыўна-прававых актах, распрацаваных рознымі міністэрствамі і ведамствамі, а таксама наяўнасцю пытанняў, не ўрэгуляваных у айчынным заканадаўстве. На асноўныя існуючыя праблемы ў пытаннях увекавечання аўтар і раней звяртаў увагу [1; 2].

Адной з самых актуальных застаецца праблема двайнога ўліку воінскіх пахаванняў, што гістарычна склаўся ў краіне і на сённяшні дзень выклікае шмат пытанняў адносна яго неабходнасці. Больш таго, юрыдычна асобныя воінскія пахаванні ўвогуле могуць трапіць нават пад трайны ўлік, што таксама дазваляе дзеючае заканадаўства. У межах артыкула мы паспрабуем звярнуць увагу на моманты, звязаныя з гэтым пытаннем,

ПРА АЎТАРА

ЮРЧАК Дзяніс Валер'евіч.

Нарадзіўся ў 1981 годзе ў в. Перамонт Лёзненскага раёна Віцебскай вобласці.

Скончыў гістарычны (2003) і юрыдычны (2009) факультэты, аспірантуру пры кафедры гісторыі Беларусі (2006) Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава, прайшоў перападрыхтоўку ў Рэспубліканскім інстытуце вышэйшай школы (2011) і Інстытуце дзяржаўнай службы Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь (2020).

З 2004 па 2014 год – выкладчык, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, намеснік дэкана па вучэбнай рабоце гістарычнага факультэта ВДУ імя П.М. Машэрава.

З 2014 года – на дзяржаўнай службе, з красавіка 2015 года – галоўны спецыяліст упраўлення культуры Віцебскага аблвыканкама.

Кандыдат гістарычных навук (2015), дацэнт (2017).

Аўтар 100 навуковых і вучэбна-метадычных публікацый, у тым ліку трох манаграфій (дзве ў суаўтарстве).

Сфера навуковых інтарсаў: гісторыя Беларусі, краязнаўства, беларуска-ўкраінскія міждзяржаўныя адносіны, гісторыя турызму, улік і ахова культурнай спадчыны.

разабрацца, чаму так атрымалася і ці патрэбна ў існуючай сістэме ўліку воінскіх пахаванняў штосьці мяняць.

Ці можа быць воінскае пахаванне культурнай каштоўнасцю?

Перад тым як разглядаць сістэму ўліку воінскіх пахаванняў у дзеючым заканадаўстве, варта спыніцца на іх агульным статусе ў Рэспубліцы Беларусь. Усе падобныя аб'екты бясспрэчна з'яўляюцца культурнымі каштоўнасцямі. Гэта вынікае з падпункта 1.8. артыкула 1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб культуры, у якім гаворыцца, што пад культурнай каштоўнасцю трэба разумець «створаныя (пераўтвораныя) чалавекам або цесна звязаныя з яго дзейнасцю матэрыяльны аб'ект і нематэрыяльнае праяўленне творчасці чалавека, якія маюць гістарычнае, мастацкае, навуковае або іншае значэнне» [3]. Паколькі ўсе воінскія пахаванні – гэта вынік дзейнасці чалавека па ўшанаванні памяці пра памерлых і ўвекавечанні гераічных і трагічных падзей айчыннай гісторыі, яны маюць вялікае гістарычнае значэнне (часам і мастацкае, калі гаворка ідзе пра аўтарскі твор манументальнай скульптуры), адыгрываюць важную ролю ў выхаванні патрыятызму, таму ўсе яны, бясспрэчна, павінны быць аднесены ў адпаведнасці са згаданым азначэннем да культурных каштоўнасцей.

Акрамя таго, тыя воінскія пахаванні, якім нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці згодна з падпунктам 2.1. артыкула 66 Кодэкса аб культуры юрыдычна ўжо лічацца культурнымі каштоўнасцямі. Усе астатнія могуць трапляць пад вызначэнне падпункта 2.4. гэтага ж артыкула, у адпаведнасці з якім да азначанай катэгорыі адносяцца таксама «іншыя культурныя каштоўнасці» [3].

Тое ж самае мы назіраем і ў міжнародным праве. Згодна з азначэннем, дадзеным у Канвенцыі аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны (Парыж, 1972), культурнымі каштоўнасцямі могуць лічыцца помнікі, у тым ліку творы

манументальнай скульптуры, якія маюць значную ўніверсальную гістарычную, мастацкую ці навуковую каштоўнасць [4].

Пад творы манументальнага мастацтва (манументальнай скульптуры) у Рэспубліцы Беларусь трапляюць усе надмагільныя помнікі, у тым ліку прысвечаныя ўшанаванню важнай гістарычнай падзеі [5].

У савецкі перыяд воінскія пахаванні на заканадаўчым узроўні разам з іншымі аб'ектамі спадчыны таксама лічыліся «помнікамі культуры» (пазней «помнікамі гісторыі і культуры»), а гэта азначае, што ў айчынным праве *de facto* культурнымі каштоўнасцямі яны прызнаюцца з сярэдзіны XX стагоддзя, але гэта не знайшло прамога замацавання ў Кодэксе Рэспублікі Беларусь аб культуры.

Двайны ўлік воінскіх пахаванняў: маральны і эканамічны аспект

Існуючая сістэма ўліку і аховы воінскіх пахаванняў, а таксама ўвекавечання памяці пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны склалася гістарычна. У прыватнасці, можна казаць пра тое, што ў гэтай сферы шырока задзейнічаны асобныя міністэрствы (абароны, культуры, жыллёва-камунальнай гаспадаркі), а таксама мясцовыя органы ўлады. У некаторых выпадках сферы іх дзейнасці перасякаюцца і дубліруюцца.

Асаблівае месца ў існуючай сістэме ўліку воінскіх пахаванняў адводзіцца структурам у складзе Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь. Асноўным дакументам, які рэгламентуе гэтую сферу, з'яўляецца Указ Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь № 109 ад 24 сакавіка 2016 года «Об увековечении памяти о погибших при защите Отечества и сохранении памяти о жертвах войн» [6]. Дзяржаўны ўлік воінскіх пахаванняў і магіл ахвяр вайны ўскладаецца на Міністэрства абароны і мясцовыя тэрытарыяльныя распарадчыя органы. У структуры Міністэрства абароны ўтворана спецыялізаванае ўпраўленне. У складзе Узброеных Сіл дзейнічае пошукавы батальён. Усе прынятыя на ўлік

воінскія пахаванні і пахаванні ахвяр вайны павінны быць улічаны, пашпартызаваны і ахоўвацца адпаведным чынам. Нягледзячы на існуючыя часам на месцах праблемы з якасцю падрыхтоўкі пашпартоў, прыняццем на ўлік раней не ўлічаных пахаванняў, гэта сістэма ўліку можа лічыцца найбольш адпрацаванай, якая не патрабуе дадатковых фінансавых выдаткаў.

Пытаннімі захавання асобных відаў помнікаў займаецца Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, у кампетэнцыю якога ўваходзяць зберажэнне культурнай спадчыны, а таксама стварэнне твораў манументальнага і манументальна-дэкаратыўнага мастацтва, якія ўвекавечваюць памяць аб падзеях і ўдзельніках Вялікай Айчыннай вайны. Адначасова частка воінскіх пахаванняў уключана ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Па стане на канец 2019 года ў Віцебскай вобласці з 1482 воінскіх пахаванняў статус гісторыка-культурнай каштоўнасці мелі 244 (з 259 існуючых у вобласці помнікаў гісторыі) [2, с. 149].

Як адбіралі воінскія пахаванні на месцах для надання статусу гісторыка-культурных каштоўнасцей, сказаць цяжка. Можна выказаць версію, што ў першую чаргу мясцовыя ўлады ў пачатку XXI стагоддзя ў новы Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей прапаноўвалі найбольш значныя аб'екты. Пры гэтым не заўсёды прасочваецца паслядоўнасць у адборы. Напрыклад, у былым г. п. Баравуха (цяпер мікрараён Наваполацка) існавала тры пахаванні, на якіх былі ўсталяваны абсалютна аднолькавыя помнікі, характэрныя для гэтай часткі Віцебшчыны (два салдаты, адзін з якіх трымае вянок), затым гэтыя помнікі былі заменены. На месцы аднаго з іх створаны мемарыял, на двух другіх з'явіліся аднатыпныя абеліскі. У выніку пры фарміраванні новага Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей адно з двух апошніх пахаванняў атрымала статус аб'екта спадчыны, а другое, як і мемарыяльны комплекс, не было прапанавана для надання такога статусу. Прыкладаў па краіне можна знайсці шмат.

На сённяшні дзень мы маем наступную карціну: па лініі Міністэрства абароны ставіцца задача ўзяць на ўлік усе воінскія пахаванні, па лініі Міністэрства культуры частцы з іх па прапанове з месцаў быў нададзены статус гісторыка-культурных каштоўнасцей, яны ахоўваюцца згодна з заканадаўствам аб культуры. Пры гэтым такі двайны ўлік стварае сур'ёзныя праблемы: адна з іх маральная, другая эканамічная.

Маральная заключаецца ў тым, што на ўзроўні нарматыўна-прававых актаў мы падзялілі магілы герояў, якія загінулі за нашу свабоду, на дзве групы: звычайныя воінскія пахаванні і тыя, якім нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Было б зразумела, калі б статус надаваўся выключна вялікім мемарыяльным комплексам, знакавым аўтарскім творам, але на практыцы мы бачым дзясяткі звычайных пахаванняў, з тыпавымі помнікамі.

Усе салдаты-вызваліцелі – роўныя, і, магчыма, правільна было б помнікі ўраўнаваць, надаўшы статус гісторыка-культурнай каштоўнасці ўсім воінскім пахаванням і магілам ахвяр войнаў, з чым наўрад ці пагодзяцца мясцовыя ўлады, таму што гэта пацягне дадатковыя фінансавыя выдаткі.

Чаму надаць статус гісторыка-культурнай каштоўнасці ўсім воінскім пахаванням эканамічна нявыгадна? Іх знаходжанне ў Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь патрабуе дадатковых сродкаў на выраб пашпартоў, ахоўных дошак (нягледзячы на наяўнасць уліковага знака воінскага пахавання, гэта таксама з'яўляецца абавязковым), вызначэнне ахоўных зон, што даволі затратна для мясцовых улад. З-за гэтага ўсе існуючыя патрабаванні заканадаўства на практыцы не заўсёды поўнасцю выконваюцца.

Акрамя таго, статус гісторыка-культурнай каштоўнасці стварае цяжкасці і павялічвае кошт прац па рэканструкцыі воінскіх пахаванняў, правядзенні рамонту і нанясенні новых імёнаў загінуўшых воінаў, выяўленых пры правядзенні пошукавай работы. Варта прывесці як пры-

клад адзін з раёнаў Віцебскай вобласці, улады якога заключылі дагавор з атэставаным спецыялістам на навукова-метадычнае кіраўніцтва работамі на гісторыка-культурных каштоўнасцях на 2201,63 рубля. Пры гэтым самі работы абшліся амаль у тры разы танней! І гэта не адзінкавы прыклад.

Таму перад мясцовымі ўладамі часта паўстае складаны выбар: паспець асвоіць сродкі для правядзення рамонтнага на такіх аб'ектах, парушаючы заканадаўства і рызыкуючы быць прыцягнутымі да адміністрацыйнай адказнасці за парушэнне парадку правядзення работ на гісторыка-культурных каштоўнасцях, ці дзейнічаць у адпаведнасці з заканадаўствам, але не паспець асвоіць сродкі і прывесці помнік у належны стан да святочнай даты. І гэта ўсё пераважна на тых аб'ектах, якія не маюць вялікай мастацкай вартасці, а ў першую чаргу маюць гістарычнае значэнне.

Пытанне пра мэтазгоднасць дваінога ўліку не аднойчы ўздыхалася на раённым і абласным узроўні. Тут важна зрабіць агаворку, што не паўсюль яно стаіць востра. У Віцебскай вобласці ёсць раёны, у якіх прыклады дваінога ўліку адзінкавыя (Чашніцкі раён – 1 пахаванне, Талачынскі – 2, Глыбоцкі – 3). Але ў большасці раёнаў іх лік ідзе на дзясяткі. У Полацкім раёне колькасць двойчы ўлічаных воінскіх пахаванняў дасягае 38.

Гістарычныя перадумовы дваінога ўліку

Адпаведная сістэма работы з воінскімі пахаваннямі сфарміравалася яшчэ ў Савецкім Саюзе, але раней не мела вышэйзгаданых праблем. Яны ўзніклі ў постсавецкі час.

Само пытанне пра захаванне памяці пра Вялікую Айчынную вайну стала актуальным адразу пасля завяршэння баявых дзеянняў. На беларускай зямлі знаходзіліся тысячы пахаванняў, для прывядзення іх у належны выгляд неабходна было закласці прававы фундамент і выпрацаваць сістэму захавання гэтых аб'ектаў.

3 ліпеня 1945 года быў прыняты Закон Беларускай ССР «Об ознаменовании Победы и увековечении памяти воинов Красной Армии и партизан, погибших в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками в период Великой Отечественной войны Советского Союза». У ім замацаваны наступныя нормы: «День 3 июля ежегодно проводит как всенародный праздник Победы и освобождения белорусского народа от немецко-фашистских захватчиков. Установить памятник Победы в столице Белорусской ССР – городе Минске... Установить памятники на могилах воинов Красной Армии и партизан, погибших в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками в период Великой Отечественной войны Советского Союза» [7, с. 96].

18 лютага 1946 года Савет Народных Камісараў СССР прыняў пастанову № 405-1650 «О взятии на учет воинских захоронений, о благоустройстве и сохранении братских могил и захоронений бойцов и командиров Красной Армии, партизан и партизанок Великой Отечественной войны». У пастанове ваенным аддзелам камітэтаў партыі, мясцовым Саветам прадпісвалася да 1 чэрвеня 1946 года ўзяць на ўлік усе наяўныя воінскія пахаванні і прыняць меры па іх добраўпарадкаванні. Асноўныя выдаткі клаліся на плечы мясцовых Саветаў. Так быў закладзены ўлік, які вядзецца цяпер па лініі Міністэрства абароны. Паступова з'яўляліся новыя нарматыўна-прававыя акты, ствараўся тэрміналагічны апарат [8].

Адначасова ў 1950 годзе былі закладзены асновы ўліку помнікаў культуры і фарміравання пасляваеннага спіса помнікаў. Першы з якіх быў зацверджаны пастановай Савета Міністраў БССР ад 19 снежня 1950 года № 1629, у які ўключана сем помнікаў агульнасаюзнага значэння і 27 рэспубліканскага, звязаных з Вялікай Айчыннай вайной. Пастановай Савета Міністраў БССР ад 26 жніўня 1957 года № 538 гэты спіс быў істотна дапоўнены. Затым пачалі з'яўляцца спісы помнікаў рэгіянальнага значэння [7, с. 120–128, 148–161].

Тым самым воінскія пахаванні таксама ўлічваліся і ахоўваліся ў рамках заканадаўства ў сферы культуры. З 1978 года ў БССР гэта сфера ўрэгулявана ў рамках Закона «Об охране и использовании памятников истории и культуры». Помнікамі гісторыі прызнаваліся воінскія пахаванні і брацкія магілы, творы манументальнага мастацтва, звязаныя з ушанаваннем падзей Вялікай Айчыннай вайны, месца размяшчэння партызанскіх і падпольных груп, баёў і г. д. Разам з імі ахоўваліся і іншыя помнікі, напрыклад дзяржаўным дзеячам, дзеячам культуры і інш. Найбольш поўны спіс улічаных помнікаў, а таксама прапанаваных для ўліку і аховы быў апублікаваны ў шматтомным выданні (па абласцях) пад назвай «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» [9].

Такім чынам, у пасляваенныя гады ў Савецкім Саюзе і БССР у прыватнасці праводзілася значная работа, накіраваная на захаванне памяці пра Вялікую Айчынную вайну, якая ажыццяўлялася адначасова рознымі міністэрствамі, але гэта не выклікала істотных праблем з-за асаблівасцей заканадаўства.

У постсавецкі час ва ўліку воінскіх пахаванняў рознымі ведамствамі адбыліся істотныя змены. Новая сістэма аховы аб'ектаў спадчыны істотна адрознівалася ад той, што існавала ў БССР і СССР. У прыватнасці, у 1992 годзе Закон «Об охране историко-культурного наследия» і яго наступныя рэдакцыі пад уплывам сусветнага досведу істотна змянілі падыход да вядзення Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей, якія прыйшлі на змену помнікам гісторыі і культуры [10]. Асноўны акцэнт рабіўся не на помнікі (у шырокім разуменні гэтага тэрміна), а на аб'екты спадчыны, якія валодаюць адметнымі навуковымі, гістарычнымі, мастацкімі ці дакументальнымі вартасцямі. Гэта ж знайшло адлюстраванне і ў Кодэксе Рэспублікі Беларусь аб культуры [3].

Да фарміравання новага Дзяржаўнага спіса працягваў дзейнічаць стары савецкі, які складаўся з дзвюх частак (помнікі рэгіянальнага і рэспубліканскага значэн-

ня). Аднак у адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 19 верасня 2001 года № 1383 аблвыканкамам і Мінскаму гарвыканкаму было рэкамендавана да 1 студзеня 2002 года скасаваць усе рашэнні аб зацвярджэнні спісаў помнікаў гісторыі і культуры мясцовага значэння. Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 1 верасня 2003 года № 1141 быў адменены савецкі спіс помнікаў гісторыі і культуры рэспубліканскага значэння. Пры гэтым многія воінскія пахаванні, якія раней былі помнікамі гісторыі і ахоўваліся як аб'ект культурнай спадчыны, такі статус пры фарміраванні новага Дзяржаўнага спіса страцілі. Адначасова былі ўведзены новыя патрабаванні да пытанняў аховы і зберажэння аб'ектаў спадчыны, што істотна змяніла сітуацыю і паступова абумовіла з'яўленне праблемы дваінога ўліку.

Чаму можна гаварыць пра магчымасць трайнага ўліку?

На дадзены момант, калі воінскае пахаванне ўлічана згодна з Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Об увековечении памяти о погибших при защите Отечества и сохранении памяти о жертвах войн» і яму нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці, існуе магчымасць атрымаць яшчэ статус гісторыка-мемарыяльнага месца пахавання. У такім разе варта весці гаворку пра трайны ўлік.

Так атрымалася, таму што ў адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь ад 12 лістапада 2001 года «О погребении и похоронном деле» і пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 18 жніўня 2015 года № 699 «Об утверждении Положения о порядке и условиях присвоения статуса историко-мемориального места погребения» па лініі Міністэрства жыллёва-камунальнай гаспадаркі воінскім пахаванням можа быць прысвоены статус гісторыка-мемарыяльных месцаў пахаванняў [11].

Гэта норма да студзеня 2019 года не працавала, таму што такі статус можа быць нададзены толькі тым аб'ектам,

якія юрыдычна з'яўляюцца месцамі пахавання (могілкамі). У дачыненні да большасці воінскіх пахаванняў і старадаўніх канфесіянальных і нацыянальных могілак такія рашэнні часцей за ўсё не прымаюцца. Не маючы статусу «месца пахавання», юрыдычна яны не могуць стаць і «гісторыка-мемарыяльным месцам пахавання». Таму гэтая пастанова можа быць эфектыўна рэалізавана на практыцы толькі пры ўмове ўнясення змяненняў у дзеючае заканадаўства.

Пры гэтым варта ўлічваць і існуючую практыку, тым больш што рашэннем Магілёўскага аблвыканкама ад 21 студзеня 2019 года пахаванню воінаў атрада спецыяльнага прызначэння «Слаўны» па патрабаванні органаў пракуратуры ўпершыню ў краіне быў прысвоены статус гісторыка-мемарыяльнага месца пахавання [12]. Тым самым была закладзена практыка правапрымянення. Але наколькі яна апраўдана?

Альтэрнатыўнай формай аховы і ўліку ўсіх воінскіх пахаванняў можа стаць наданне ім статусу гісторыка-мемарыяльнага месца пахавання. У гэтым пытанні таксама неабходна ўдасканаленне заканадаўства шляхам унясення дапаўненняў у пастанову Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь № 699 і іншыя нарматыўна-прававыя акты. У прыватнасці, неабходна ўнесці папраўкі ў Закон «О погребении и похоронном деле», якія дазволілі б прысвойваць статус гісторыка-мемарыяльнага месца пахавання не толькі могілкам цалкам, але і іх структурным часткам, уключаючы асобныя пахаванні. Таму што няма падстаў з-за аднаго брацкага пахавання ці індывідуальнай магілы вайскоўца пашыраць статус на могілкі цалкам [2, с. 152].

Наданне статусу гісторыка-мемарыяльнага месца пахавання можа стаць пры ўмовах удакладнення заканадаўства альтэрнатывай статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці. Пры гэтым не будзе патрэбы ў значных выдатках на іх утрыманне, у прыватнасці на распрацоўку зон аховы, устаноўку ахоўнай дошкі, навукова-метадычнае суправаджэнне

пры правядзенні работ на аб'екце. Гэта значна больш танная альтэрнатыва, якая дазваляе распаўсюдзіць адпаведны статус на ўсе воінскія пахаванні і пахаванні ахвяр войнаў.

Але гэта, здаецца, таксама неметазгодна, таму што ўсё роўна вядзе да дваінога ўліку і дадае працы спецыялістам на месцах. Больш мэтазгодна выкарыстоўваць нормы пра гісторыка-мемарыяльныя месцы пахавання ў адносінах да старых могілак, унікальных і рэдкіх надмагільных помнікаў, якія захаваліся да нашага часу і маюць пэўнае гістарычнае ці мастацкае значэнне.

Шляхі вырашэння існуючых супярэчнасцей

З мэтай мінімізацыі падвойнага (трайнага) ўліку, на наш погляд, неабходна ўзяць за аснову адзін з існуючых ўліковых спісаў. Найбольш дакладным і поўным бачыцца ўлік воінскіх пахаванняў мясцовымі ўладамі і ваенкаматамі ў адпаведнасці з Палажэннем, зацверджаным Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Об увековечении памяти о погибших при защите Отечества и сохранении памяти о жертвах войны».

Пры гэтым неабходна з Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь выключыць амаль усе воінскія пахаванні. Гэта істотна спросціць сітуацыю на месцах. У Дзяржаўным спісе трэба пакінуць толькі мемарыяльныя комплексы і найбольш знакавыя воінскія пахаванні, на якіх устаноўлены аўтарскія творы манументальнага мастацтва, альбо тыя, што размешчаны на месцы найбольш значных ваенных аперацый і ўяўляюць сабой цэласны архітэктурны комплекс, і г. д. У Віцебскай вобласці такімі аб'ектамі могуць стаць мемарыяльны комплекс «Прырыў», мемарыяльны комплекс «Рыленкі», воінскае пахаванне ў в. Узрэчча Бешанковіцкага раёна, у якім захоўваюцца парэшткі васьмі Герояў Савецкага Саюза, і шэраг іншых падобных аб'ектаў. У агульнай масе помнікаў гісторыі ў Дзяржаўным спісе гісторыка-

культурных каштоўнасцей такія аб'екты не будуць перасягаць 5–7 %.

Варта звярнуць увагу і на той факт: большасць змешчаных у Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей воінскіх пахаванняў перыяду Вялікай Айчыннай вайны на сённяшні дзень цалкам не адпавядаюць крытэрыям, што прад'яўляюцца да гісторыка-культурных каштоўнасцей (артыкул 92 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб культуры) [3].

На наш погляд, ва ўмовах пастаяннай і пільнай увагі з боку мясцовых органаў улады і грамадскасці да воінскіх пахаванняў, іх уліку па лініі Міністэрства абароны, наяўнасці пашпартоў вызначанай формы, адміністрацыйнай і крымінальнай адказнасці за супрацьпраўныя дзеянні ў дачыненні да такіх аб'ектаў няма неабходнасці ў дваіным іх уліку.

Разам з тым для іх выключэння з Дзяржаўнага спіса неабходна ўнясенне змяненняў у Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры, што дазволіла б вызначыць прававую аснову для гэтага, якая цяпер адсутнічае. Адначасова можна было б удакладніць прававы статус воінскіх пахаванняў і пахаванняў ахвяр войнаў шляхам канстатацыі таго факта, што яны з'яўляюцца культурнымі каштоўнасцямі. Прычым зрабіць гэта проста: шляхам уключэння асобнага падпункта ў пералік культурных каштоўнасцей (пункт 2 артыкула 66 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб культуры). Калі гэта будзе зроблена, воінскія пахаванні па сваім юрыдычным статусе будуць прыраўнаны да гісторыка-культурных каштоўнасцей і не ўзнікне ніякіх пытанняў адносна магчымасці іх выключэння з Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Тым самым мы перастанем дзяліць воінаў-вызваліцеляў на катэгорыі.

Вялікая Айчынная вайна – знакавы перыяд айчыннай гісторыі. Ушанаванне памяці пераможцаў і ахвяр гэтага самага жудаснага ваеннага канфлікту мае вялікае выхаваўчае значэнне. Таму ў савецкі час такая значная ўвага надавалася зберажэнню воінскіх пахаванняў. Але ў выніку фарміравання новага

заканадаўства ў гэтай сферы ўзніклі некаторыя супярэчнасці. Удасканаленне заканадаўства дапаможа зберагчы для нашчадкаў ваенную спадчыну, а таксама дасць магчымасць забяспечыць эканомію фінансавых і людскіх рэсурсаў, якія могуць быць больш эфектыўна выкарыстаны ў гэтай сферы. ─

Артыкул паступіў
у рэдакцыю 21.12.2020 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Юрчак, Д.В. Памятники и воинские захоронения: объекты историко-культурного наследия или мемориальные объекты? / Д.В. Юрчак // Победа – одна на всех: материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 24 апреля 2014 года / Вит. гос. ун-т.; редкол.: А.И. Жук, А.А. Коваленя (отв. ред.) [и др.]. – Витебск, 2014. – С. 295–298.
2. Юрчак, Д.В. Воинские захоронения периода Великой Отечественной войны как объекты культурного наследия: реалии, проблемы и перспективы / Д.В. Юрчак // Победа – одна на всех: материалы II международной научно-практической конференции, Витебск, 23–24 апреля 2020 года / Вит. гос. ун-т.; редкол.: И.В. Николаева, А.Н. Дулов (отв. ред.) [и др.]. – Витебск, 2020. – С. 147–153.
3. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры [Электронны рэсурс]: 20 ліпеня 2016 г., № 413-3: прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2016 г.: адобраны Саветам Рэспублікі 30 чэрвеня 2016 г. // ЭТАЛОН. Заканадаўства Рэспублікі Беларусь / Нац. центр прававой інформ. Респ. Беларусь. – Мінск, 2020.
4. Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия [Электронный ресурс]: принята 16 ноября 1972 года Генеральной конференцией Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры // Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heritage.shtml. – Дата доступа: 12.11.2020.
5. Аб некаторых пытаннях стварэння (рэканструкцыі) і прыёмкі твораў манументальнага і манументальна-дэкаратыўнага мастацтва: пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 19 верасня 2008 г., № 1372 // ЭТАЛОН. Заканадаўства Рэспублікі Беларусь / Нац. центр прававой інформ. Респ. Беларусь. – Мінск, 2020.
6. Об увековечении памяти о погибших при защите Отечества и сохранении памяти о жертвах войн: Указ Президента Республики Беларусь от 24 марта 2016 г., № 109 // ЭТАЛОН. Заканадаўства Рэспублікі Беларусь / Нац. центр прававой інформ. Респ. Беларусь. – Мінск, 2020.
7. Советское законодательство о памятниках истории и культуры: сборник документов и материалов (1917–1972 гг.). – Минск: Польша, 1972. – 430 с.
8. Корсак, А.И. Захоронения на территории Беларуси периода Великой Отечественной войны: теоретико-методологические аспекты / А.И. Корсак // Вестник Полоцкого гос. университета. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2020. – № 1. – С. 88–93.
9. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: у 7 т., 8 кн. / Акадэмія навук БССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1984–1988.
10. Об охране историко-культурного наследия: Закон Республики Беларусь, 13 ноября 1992 г., № 1940-XII // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. – 1992. – № 30. – Ст. 504.
11. Об утверждении Положения о порядке и условиях присвоения статуса историко-мемориального места погребения: постановление Совета Министров Республики Беларусь от 18 августа 2015 г., № 699 // ЭТАЛОН. Заканадаўства Рэспублікі Беларусь / Нац. центр прававой інформ. Респ. Беларусь. – Мінск, 2020.
12. По требованию прокуратуры Кличевского района захоронению воинов отряда специального назначения, действовавшего во время Великой Отечественной войны, присвоен статус историко-мемориального места погребения [Электронный ресурс] // Генеральная Прокуратура Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.prokuratura.gov.by/special/info/novosti/nadzor-za-ispolnieniem-zakonodatelstva/v-inykh-sferakh/po-trebovaniyu-prokuratury-klichevskogo-rayona-zakhoroneniyu-voinov-otryada-spetsialnogo-naznachenija/>. – Дата доступа: 17.11.2020.